

С Т А Н О В И Щ Е

от проф. дин Ян Рихлик, преподавател във Философския факултет на Карловия университет (град Прага, Чешка република) за дисертационния труд на редовния докторант **Андони Кирилов Андреев** за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ в професионално направление 2.2. „История и археология“ (Нова и най-нова обща история – Съвременна балканска история: Политическа и социална история на Югославска Македония след Втората световна война).

Тема на дисертацията: „Всекидневният живот и печатът в Югославска Македония (1945 - средата на 60-те години на ХХ в.)“, София : Софийски Университет „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет, Катедра „История на Византия и балканските народи“, 2025, 426 страници (вкл. илюстративен снимков материал и списък с използвани източници).

Научен ръководител: доц. д-р Наум Кайчев

Докторската дисертация *„Всекидневният живот и печатът в Югославска Македония (1945 - средата на 60-те години на ХХ в.)“* на Андони Кирилов Андреев анализира всекидневния живот в Народна Република Македония (т.е. във Вардарска Македония, днешна Република Северна Македония) през призмата на тогавашния периодичен печат. При написването на своята дисертация авторът се е придържал към хронологичния (чрез описание на събитията във Вардарска Македония между 1944 и 1963 г.) и тематичния/проблемен принцип.

Текстът, в общ обем от 426 страници, е структуриран в увод, единадесет глави и заключение („Опит за синтез на получените резултати“).

В увода авторът обосновава актуалността на изследваната тема, представя основните школи и направления, занимаващи се с историята на ежедневието, очертавайки методологичната и теоретичната рамка на своя дисертационен труд, посветен на всекидневния живот в най-новата история на Вардарска Македония. В първа глава се разглеждат политическите и институционалните основи, върху които се изгражда т. нар. социалистическо всекидневие в НР Македония в периода непосредствено след 1945 г. Втора глава проследява, отново посредством местния печат, политическите процеси в Народна федеративна република Югославия и НР Македония и тяхното отражение

върху ежедневието. В трета глава се разглежда всекидневния живот на село, отразено в периодичния печат. Четвъртата глава представя темата за труда, като част от всекидневието в НР Македония, отразена в македонската периодика. В пета глава докторантът разглежда всекидневието на младежта в печата. Шеста глава е посветена на темата за детството, отразена в тамошните периодични издания. В седма глава акцентът е поставен върху отдиха и туризма като част от всекидневния живот на НР Македония. Осма глава проследява взаимовръзката между социалистическата еманципация на жената и промените в домашното всекидневие. В девета глава Андони Андреев проследява отзвука на двете големи трагедии – Мавровската катастрофа от 1956 г. и Скопското земетресение от 1963 г., в местната преса. Десета глава разглежда медийното присъствие на хумора във всекидневния живот в НР Македония. В единадесета глава докторантът анализира изграждането на образцовата личност в македонския печат със средствата на пропагандата. В заключението Андони Андреев обобщава основните резултати от изследването. В дисертацията е използван достъпният периодичен печат и архивен материал, както и научна литература.

Авторът правилно посочва, че непосредствено след Втората световна война периодичната преса в югославската част на Македония има преди всичко мобилизационен характер. Нейната задача е да спечели подкрепата на населението спрямо новия режим, да създава атмосфера на въодушевление и ентузиазъм, както и чувство за сплотеност (единство). Непрекъснатите манифестации и отбелязването на официални празници, както на федерално ниво, така и в рамките на югославска Македония, имат за цел да консолидират населението. Едновременно с това те изграждат култ към Йосип Броз Тито по начин, който не се различава особено от този, по който се създава култа към Йосиф Сталин в СССР. За съжаление, вече не е възможно да установим до каква степен тази пропаганда на новия режим намира отзвук сред населението. Същевременно, през този период ясно се откроява едно основно противоречие: печатът изгражда образа на югославска Македония според представите на югославските управляващи, който, обаче, рязко се разминава с реалността.

За приносна част на дисертацията смятам анализа на промените в стила на списването на периодичните издания във връзка с въвеждането на „автономния модел“ на управление и последвалото разграничение спрямо съветския модел на управление в останалите т. нар. народнодемократични държави. До този момент не съществува разлика в стила на писане между централните ежедневници на комунистическите партии в отделните държави с т. нар. „народнодемократично управление“: стилът на

списването на ежедневника „*Нова Македония*“ е същият не само като този на централния сръбски ежедневник „*Борба*“, но и на българския официоз „*Работническо дело*“ или на чешкия „*Руде право*“ – за модел на подражание служи московската „*Правда*“. Авторът обаче с основание отбелязва, че от втората половина на 50-те години и преди всичко през 60-те години югославските читатели имат възможност да четат и публикации от западните информационни агенции и големите западни ежедневници, и макар че някои теми си остават „табу“, в областта на международните отношения периодичният печат става безспорно по-атрактивен и се радва на по-голям читателски интерес. Мобилизиращата роля на печата, характерна за следвоенния „възстановителен“ период, постепенно намалява, което прави публикуваните в него новини и репортажи по-съдържателни и привлекателни за широката читателска аудитория. Появява се възможност за умерена критика, която обаче не бива да бъде насочена срещу самия политическия режим.

Към текста имам следните забележки:

На с. 10 авторът пише: „Така още на 22.03.1944 г. в планината Козяк се появява в. „Млад борец“, като орган на Народоосвободителния младежки съюз на Македония (НОМС). Това е първият вестник от периода на Народоосвободителната война в Повардарието, който излиза написан по начин, несъответстващ на българската книжовна норма.“ Подобни публикации, писани и отпечатвани на местни диалекти, се появяват още преди това в периодичните издания на комунистическата партия "Дедо Иван" в Куманово, "Народен глас" в Прилеп и други.

На с. 25 в дисертацията си Андони Андреев пише: След настъпилия през 1948 г. политически и идеологически разрыв между ФНР Югославия и Съветския съюз, балканската страна поема по свой собствен път към „светлото социалистическо бъдеще“. Тези развития са съпроводени от уникална реформа в сферата на медиите.“ И авторът продължава на с. 33: „През 1955 г. журналистите получават правото свободно да пътуват в чужбина, което прави пресата във федерацията по-интересна за читателите. Към края на десетилетието се наблюдава как различни новини, отнасящи се до Запада, се публикуват без цензурен контрол“.

Тези две събития смятам за много съществени. Добре би било обаче да се направи паралел между обстановката в Югославия след 1955 г. и тази в останалите „народни демокрации“ след XX. конгрес на КПСС през февруари 1956 г., когато също се

наблюдава известно либерализиране на медийното пространство, преди всичко в Полша и Унгария.

На с. 39 в дисертацията авторът твърди следното: „Новото общество е продукт на постепенно осъществената денационализация на македонските българи и тяхната югославизация и македонизация в лоното на социалистическото югославско „братство и единство“.

Авторът вероятно е запознат с моето становище относно появата и насаждане на македонската национална идентичност, защото в списъка с използваната литература цитира книгата РИХЛИК, Јан; КОУБА, Мирослав. *Историја на Македонија*. Скопје: Македонска реч, 2009, която е превод от чешкия оригинал *Dějiny Makedonie*, излязъл в Прага през 2003 г. (второто издание е от 2017 г.). Следователно, той е наясно, че по тези въпроси имам до известна степен по-различно мнение, а именно: появата на македонска идентичност не бива да се възприема само като резултат от политиката на ръководената от Комунистическата партия Титова Югославия, макар че, естествено, този фактор не бива да се подценява. Очевидно е, че в рамките на Титова Югославия се набляга върху единството на всички нейни народи, и това единство се укрепва по всякакъв начин. Никой югославски елит (не само комунистическият) не може да постъпи по друг начин, ако не иска при първия по-силен натиск отвън или при първата по-сериозна вътрешна криза да се стигне до нестабилност, а впоследствие и до разпада на Югославия. Без съмнение, югославският режим след 1945 г. насажда македонско самосъзнание на местното население във Вардарска Македония за сметка на българското. Тези негови усилия нямаше да се увенчаят с успех, ако за това тук не съществуваша предпоставки. И още нещо: споменатите в текста стремежи за създаване (и с помощта на печата) на „ново общество“ и „нов човек“ в Македония важат не само за всички републики в рамките на югославската федерация, но и за България, (включително и за всички останали „народнодемократични държави“ в по-голяма или в по-малка степен). „Новото социалистическо общество“ е неосъществен идеал в СССР и във всички социалистически държави. Следователно, в Македония това „ново общество“ би било конструирано по насилствен начин даже и в случай, че тази област беше част от народнодемократична България, а населението си беше запазило българското самосъзнание.

На с. 58: „ЦК е наясно, че езикът е неразривно свързан с нацията.“ Това е по-скоро констатация от по-общ характер, защото самият автор не твърди, че това наистина е така. Тогавашните комунисти се позовават на дефиницията на Йосиф Сталин за народ, която няма нищо общо с науката. Не е необходимо народът да бъде свързан с езика, познаваме много случаи, когато няколко народи говорят един и същи език (например сърби, хървати, босненци и черногорци) или точно обратното, един народ използва няколко езика (например ирландците). В конкретния случай (що се отнася до югославска Македония) въвеждането на македонската книжовна норма без съмнение засилва македонската национална идентичност и отдалечава македонците от българите, макар че това не е единственият, нито главният фактор; главният фактор е по-скоро различното историческо развитие на населението на Вардарска Македония след 1878 г. Не може също така да се твърди със сигурност, дали събитията в по-дългосрочен план нямаше да се развият по същия начин, ако във Вардарска Македония и след 1945 г. се използваше българската книжовна форма. В случая уместен паралел може да се направи с Австрия, където населението и досега използва литературния немски език, но – за разлика от миналото, се смята за австрийски народ, различен от немския. Друг пример е ситуацията в днешна Република Молдова, където, след присъединяването ѝ към СССР (1940-1941, 1944-1991) официален език става молдовският, т. е. на практика румънски език, изписван на кирилица. Днес румънският е отново официален език (за разлика от „молдовския“, който е един от официалните езици на непризнатата от никого съседна Приднестровска република). Независимо от това, голяма част от молдовците днес има молдовско, а не румънско самосъзнание.

На с. 190 – „Една от първите възстановени железопътни линии е Велес – Скопие“.⁶⁷⁵ В бел. под линия 675 обаче няма посочен източник, книгата или статията от периодично издание, на които авторът се позовава, липсват. За по-голяма прецизност ще посоча, че информация за построяването на жп мрежата и нейното възстановяване след 1945 г. може да се намери в една интересна публикация: Битоски, Крсте: Историја на железниците во Македонија 1873-1973. Скопје 1973.

Заклучение

Посочените от мен забележки не омаловажават научните достойнства на дисертацията, която отговаря на критериите за оригинално и сериозно научно изследване. Текстът на дисертацията е на много високо научно ниво. Моята оценка за дисертационния труд е

положителна и затова убедено ще гласувам да се присъди на г-н Андони Андреев образователната и научна степен „доктор“.

Прага, 12 февруари 2026 г.

Проф. дин Ян Рихлик
Институт по история към
Философския факултет на
Карловия университет в Прага

(Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.
Ústav Historie
Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy v Praze)